

Som nævnt inddrages de historiske spørgsmål løbende, og Sweeney må beskrives som moderat. Fx anvendes Firkildehypotesen i gennemgangen af Mosebøgerne med en kritik af Wellhausens "antisemitiske" model, idet Sweeney selv foreslår en EJDP-model med løbende redaktionel aktivitet mellem de enkelte lag. Af teologiske problemstillinger diskuteres særligt teodicéproblemet i lyset af Holocaust eller Shoah. Den nødvendige ofring af dele af folket for at beskytte Guds ære fx i Anden Mosebog og hos Esajas, rejser ifølge Sweeney alvorlige teologiske problemer i dag.

Forståelsen efter Auschwitz af det jødiske folks skæbne er desværre en af de eneste og alt for kortfattede diskussioner med henblik på moderne tid. Hvis man som jeg havde håbet at få kendskab til, hvordan en moderne jødisk fortolker forstår de bibelske skrifter ud fra og i samtale med sin righoldige religiøse tradition (hvilket Sweeney selv anfører som en uomgængelig bestanddel af jødisk bibelsk teologi!), er denne bog ikke et sted at begynde. Der er kun ganske få henvisninger til rabbinske udlægninger samt nutidige, teologiske diskussioner. På mange punkter er det en ganske almindelig og i den forstand glimrende indledning, der i kraft af en bibelteologisk ramme (del I og V) præsenterer sig som noget, den ikke er. Der er mange gentagelser, som gør bogen trættende at læse fra ende til anden, men til gengæld fungerer den fint som opslagsværk, der med sit særlige fokus på det synkrone aspekt leverer en tekstnær og kontekstorienteret introduktion til den jødiske Bibel.

Frederik Poulsen

Guy Williams

The Spirit World in the Letters of Paul the Apostle: A Critical Examination of the Role of Spiritual Beings in the Authentic Pauline Epistles. Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 231. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2009. 336 s. € 79.

For ca. 10 år siden erklærede Wayne Meeks (Yale University), da jeg fortalte ham, at jeg arbejdede på en bog om begrebet 'ånd' m.v. hos Paulus, at han ville ønske, nogen ville skrive en opdateret udgave af Martin Dibelius' klassiker fra 1909, *Die Geisterwelt im Glauben des Paulus*. Jeg selv havde dog et delvis andet anliggende: *Cosmology and Self in the Apostle Paul: The Material Spirit* (Oxford University Press 2010). Hvordan så med Guy Williams' bog, som udkom nøjagtigt 100 år efter Dibelius' – og endda på samme forlag?

I tre dele diskuterer den først definitionen af 'the spirit world' hos Paulus, forskningen siden slutningen af det 19. årh., og forståelsen af Paulus og 'åndeverdenen' i den tidlige kirke. Derefter gennemgår den de forskellige dele af ånde verden hos Paulus: Satan, engle, 'herskere, autoriteter og magter', dæmoner og 'verdens elementer'. Og endelig viser den betydningen af ånde verdenen i forhold til, hvordan de paulinske menigheder skulle leve her og nu, med fokus på 'kristologi', 'soteriologi' og menighedslivet.

Ud over en lang række overbevisende enkeltfortolkninger af de Pauluspassager, der spiller på åndeverdenen, argumenterer Williams mere overordnet for følgende teser:

(1) Paulus' forståelse af åndeverdenen skal forstås i lyset af specifikt jødiske forestillinger.

(2) Alle forsøg på at bortforklare tilstedeværelsen af en åndeverden i Paulus' tænkemåde (og dem har der været nok af i det 20. årh.) må forkastes.

(3) Der er ikke ét samlet og færdigt system over åndeverdenen hos Paulus, hvilket bl.a. skyldes, at åndeverdenen som sådan ikke stod i centrum for ham som en genstand for systematisk refleksion.

(4) Ikke desto mindre har åndeverdenen overalt en mere eller mindre central betydning for hele Paulus' måde at tænke om sine menigheder på. Kristus er en slags engelskikkelse, der i identitet og funktion viderefører jødiske forestillinger om lederskikkelser for englenerne. Den fremtidige frelse er Kristi sejr over denne verdens onde magter ('spirits'), og den nutidige frelse i form af helbredelser og exorcismer m.v. skal forstås på samme måde. Derudover indgår åndeverdenen i Paulus' stillingtagen til en række konkrete menighedsproblemer: kvinders optræden under gudstjenesten, sex og ægteskab, den grundlæggende konflikt mellem menigheden og verden m.m.

Alt dette er gennemgående overbevisende. Bogen er tillige velskrevet, og den bringer sammen på en meget lettilgængelig måde alle de vigtigste bidrag fra forskningen inden for sit meget brede felt. I den forstand er den faktisk en fuldt dækkende opdatering af Dibelius' klassiker.

Men der er også forhold at kritisere:

(i) Williams er gennemgående alt for tentativ i sine konklusioner (ikke *de facto*, men i formuleringerne). Årsagen er nok, at der her er tale om en oprindelig ph.d.-afhandling. Men lad det ikke stå i vejen for at værdsætte bogen!

(ii) Williams får ikke problematiseret sin egen sondring mellem 'jødiske' og 'kristne' forestillinger. Det er ikke nogen katastrofe, da Williams netop gennemgående påviser en nøje overensstemmelse mellem 'de to' sæt af forestillinger. Ikke desto mindre huserer der her en rest af en gammel idé om et 'Jewish-Christian divide', som til at begynde med må sættes på stand-by.

(iii) Selv om Williams nok har blik for åndeverdenens betydning for 'identity formation' o.l., så bringer han ikke tilstrækkelig stærkt ind en række indsigter fra 'sociology of knowledge', 'social identity theory' m.m., som kunne have skærpet den forståelse, han når frem til ad mere traditionel, 'historisk-kritisk' vej. Bogen kan derfor bedst læses som en overbevisende, historisk-kritisk undersøgelse, der på *den* måde bestyrker, hvad andre har foregrebet ud fra en mere gennemgående teoretisering.

(iv) Endelig er der så Williams' forsigtighed med henblik på at finde et 'system' i Paulus' forestilling om åndeverdenen. Fornuftigt nok i sig selv. Men her finder jeg selv den største mangel, som jeg (helt uden kendskab til Williams' bog) forsøgte at udbedre i min egen bog om delvis de samme

emner. Hvis Williams havde fokuseret mere direkte på 'Guds ånd' ('Helligånden'), og hvis han havde suppleret sit jødiske blik med et græsk-romersk blik fra samtidig filosofi (in casu stoicismen), ja så ville han have fået øje på en mere systematiseret forståelse hos Paulus, end tilfældet nu er, både af ånderverdenen som helhed og af dens betydning for kristologien, soteriologien og menighedslivet.

Grundet den anførte mangel *iii* tror jeg ikke, Wayne Meeks ville mene, at Williams' bog er den *fuldstændige* opdatering af Dibelius' klassiker. Og grundet den anførte mangel *iv* vil jeg anbefale den interesserede læser at studere Williams – og så gå videre til min egen bog!

Troels Engberg-Pedersen

Jorunn Økland

Paulus' Brev. Innledende essay og introduksjoner ved Jorunn Økland. Oversettelse ved Det Norske Bibelselskap. Verdens hellige skrifter. Oslo: Bokklubben 2010. LXXIII + 238 s. NOK 409.

Dette er en prægtig bog. Den vil tale til enhver dansker med en genuin interesse for Paulus, som også læser norsk. Den burde også oversættes til dansk, så *intet* kan forhindre, at den også bliver læst herhjemme. Bogen henvender sig til den 'alment interesserede', men også specialister på Paulus (og ikke mindst Paulusreceptionen) vil have stort udbytte af at læse den.

Bogen rummer et indledende essay på i alt 66 (små) sider samt forholdsvis korte introduktioner til både de ægte Paulusbreve (i den kanoniske rækkefølge: Rom, 1 Kor, 2 Kor, Gal, Fil, 1 Thes, 2 Thes, Filemon) og 'Paulustraditionen' (Kol, Ephes samt de tre Pastoralbreve: 1 Tim, 2 Tim og Tit). Rækkefølgen skyldes nok, at selve oversættelserne er taget fra den norske Bibel. Men Økland burde i det mindste have angivet en bedre pædagogisk rækkefølge for læsningen af de syv ægte breve. Den foreslår jeg så her: 1 Thes, Fil, Filemon, Gal, 1 Kor, 2 Kor, Rom. Læser man på den måde, går man fra det enkle og lysende klare (og givetvis ældste brev af de syv): 1. Thessalonikerbrev – over det umådeligt rige, men ikke så konfliktstyrede Filipperbrev og det lille, charmerende Filemonbrev til de fire store 'hovedbreve', hvoraf de i teologisk henseende traditionelt tungeste breve, Galaterbrevet og Romerbrevet, omkranser de to uhyre levende og på alle måder centrale Korintherbreve.

Introduktionerne til de enkelte breve er veloplagte, kortfattede *appetizers*, som spiller fint sammen med det indledende essay. Det sidste er bogens hovedattraktion, simpelthen fordi det åbner for en ny måde at læse Paulus på, som nok er delvis velkendt i Danmark ('den nye Paulus'), men som også udvider med en række ikke-kristne filosofers Pauluslæsninger fra de sidste 25 år og tillige gør det på en ny og fascinerende måde. Hermed er ikke sagt, at Økland glemmer hele Pauluslæsningen mellem apostlen selv og 'den nye